

Utjecaj filmskog prikaza osoba s invaliditetom na doživljaj tih osoba kod opće populacije

Kos, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:039119>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Utjecaj filmskog prikaza osoba s invaliditetom na doživljaj tih
osoba kod opće populacije

Studentica:

Jelena Kos

Mentor:

Doc. dr. sc. Damir Miholić

Zagreb, rujan 2022.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad (Utjecaj filmskog prikaza osoba s invaliditetom na doživljaje tih osoba kod opće populacije) i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Jelena Kos

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2022.

Sažetak

Filmska kultura čini važan dio današnje kulturne scene, ali istovremeno pruža zabavu i razonodu svojim gledateljima. Film je izvrstan medij koji istovremeno pruža vizualnu percepciju, auditivnu komponentu, pobuđuje emocije i kritičko promišljanje o sadržaju koji prikazuje. Ovim radom prikazan je pregled značajnijih likova osoba s invaliditetom kroz povijest igranog i animiranog filma, te utjecaj filma na neke elemente promjena stavova društva prema osobama s invaliditetom.

Cilj ovog istraživanja je ispitati kako i na koji način filmski sadržaj koji se bavi problematikom osoba s invaliditetom utječe na doživljaje prema tim osobama kod opće populacije.

Ključni nalazi istraživanja ukazuju kako filmski sadržaji imaju mogućnost djelovanja na doživljaje opće populacije prema osobama s invaliditetom, ali da ono uvelike ovisi i utječe u skladu s načinom na koji su sami likovi osoba s invaliditetom prikazani.

Ključne riječi: osoba s invaliditetom, filmska kultura, likovi osoba s invaliditetom, opća populacija

Summary

Film culture is an important part of today's cultural scene, but at the same time it provides fun recreational times to its viewers. Movies are a great media that, at the same time, provides visual perception, audio component, arouse our emotions and critical opinion about the content that viewers see. This article shows view of significant characters with disabilities through history of feature and animated movies and the ways some of social attitudes toward people with disabilities has changed over the years.

The main goal of this article is to examine how movie content that addresses people with disabilities affects experiences towards those people in general society.

Key findings of this article show that movies have the possibility to affect experiences of general society toward people with disabilities, but it still pretty much depends on the fact how characters with disabilities are portrayed in certain movies.

Key words: person with disability, film culture, characters with disabilities, general population

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1 OSOBE S INVALIDITETOM U DRUŠTVENOM KONTEKSTU	1
1.2 ULOGA MEDIJA U DRUŠTVU	2
2. OSOBE S INVALIDITETOM U KONTEKSTU FILMSKE KULTURE.....	3
2.1 PRIKAZ OSOBA S INVALIDITETOM KROZ POVIJEST FILMSKE KULTURE	4
2.2 STEREOTIPNI PRIKAZI OSOBA S INVALIDITETOM U FILMSKOJ INDUSTRIJI	7
2.3 GLUMCI S INVALIDITETOM	9
3. ANIMIRANI FILMOVI I LIKOVI S INVALIDITETOM.....	11
4. PROBLEM ISTRAŽIVANJA.....	15
4.1 CILJ, PROBLEM I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	15
5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	16
5.1 OPIS INSTRUMENTA ISTRAŽIVANJA.....	16
5.2 NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA I OBRADJE PODATAKA.....	18
5.3 UZORAK	19
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	21
7. RASPRAVA.....	31
8. ZAKLJUČAK	33
9. LITERATURA.....	34

1. UVOD

1.1 OSOBE S INVALIDITETOM U DRUŠTVENOM KONTEKSTU

Od naše najranije dobi, kroz čitavo djetinjstvo i doba adolescencije odgoj i stavovi naše okoline u kojoj odrastamo, počevši od naših najbližih, uče nas o funkcioniranju društva i normama koje moramo zadovoljiti kako bismo bili prihvaćeni kao ravnopravni članovi, a taj se ciklus ponavlja iz generacije u generaciju. Od malena učimo u čemu smo dobri, čime se volimo baviti, a čime ne. Sva iskustva kroz koja prolazimo utječu na izgradnju našeg identiteta i pomažu nam da pronađemo svoje mjesto u društvu. Međutim, što se dogodi kada se razlikujemo od društva i zbog svoje razlike se ne možemo u potpunosti integrirati u postojeće norme te postanemo izolirana skupina na marginama društva? Hollenweger (2014) procjenjuje kako u svijetu postoji više od milijarde osoba s teškoćama, odnosno invaliditetom. Kroz povijest osobe s invaliditetom bile su žrtve predrasuda, izrugivanja i neprihvatanja od strane društva što je nažalost, vidljivo i u današnjem društvu. Pripadnici ove populacije oduvijek su bili marginalizirani članovi društva koji se neprestano bore za ravnopravnost i svoj položaj u društvu i potpunu integraciju.

Prema UN Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom (2006) osobom s invaliditetom smatra se osoba koja ima dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugim osobama. Prema Deklaraciji o pravima osoba s invaliditetom (2005), osobe s invaliditetom imaju sva prava i temeljnu slobodu. Također, ovom Deklaracijom svaka osoba s invaliditetom ima pravo na rad, slobodu izbora, punu socijalnu zaštitu te ravnopravno sudjelovanje u svim aspektima društvenog života. Za ravnopravnost osoba s invaliditetom zalaže se i UN Konvencija o osobama s invaliditetom (2006) koja ističe sljedeća načela koja obvezuju društvo u cijelosti prema osobama s invaliditetom: nediskriminacija, poštivanje urođenog dostojanstva, osobnu autonomiju uključujući slobodu izbora i neovisnost osobe, učinkovito i puno sudjelovanje i uključenosti osoba s invaliditetom u društvo, prihvaćanje invaliditeta kao dijela ljudske raznolikosti te poštivanje istog i jednakost mogućnosti. Iako su navedenim Konvencijama i Deklaracijama propisana prava osoba s invaliditetom i načela kojima se društvo treba voditi, česti je slučaj da su im ta prava i danas uskraćena zbog čega nastavljaju svoju bitku za ravnopravnost, a zadaća svih nas je pružiti im pomoć i podršku u ostvarivanju svih prava koja imaju kao ljudska bića i ravnopravni pripadnici suvremenog društva.

1.2 ULOGA MEDIJA U DRUŠTVU

Riječ *medij* dolazi od lat. riječi *medius* što u prijevodu znači „u sredini“, a u kontekst hrvatskog jezika uzeta je iz engleskog jezika, odnosno engleske riječi *medium* – sredina (Vuk, 2020). Iz podrijetla riječi vidljivo je kako su mediji implementirani u svakodnevnicu ljudskog društva, te predstavljaju jedan od glavnih oblika primanja i prenošenja informaciju za većinu članova društva. Također, sami mediji pod konstantnim su utjecajem društva te se mijenjaju kako se mijenja i samo društvo, odnosno kako se mijenjaju društvene norme i potrebe (Kirkpatrick, 2009). Mediji oblikuju naš pogled na svijet i naše najdublje vrijednosti, ono što smatramo pozitivnim ili negativnim, dobrim ili lošim, moralnim ili nemoralnim (Kellner, 2003).

U današnje vrijeme, film predstavlja jedan od glavnih oblika multimedije koji je dostupan ljudima širom svijeta. Upravo zbog njegove sve veće upotrebe i značaja koje ima u društvu, može utjecati na socijalne stavove društva, ali i na mišljenja pojedinaca prema određenoj temi (Black i Pretes, 2007). Koristeći vizualne materijale, ljudsku kreativnost i maštu te uzimajući u obzir trenutnu društvenu situaciju, gotovo da i ne postoji tema koja nije obrađena ovim medijem (Stančić i sur, 2011).

Mediji preferiraju sadržaje koji će širokoj publici biti zanimljivi i koji će privući što veći broj gledatelja. U većini slučajeva medijski sadržaji, kao što je film, neće se pridržavati realnih i točnih informacija jer je njihov glavni cilj zabava i razonoda koju pružaju širokoj publici. Različiti video sadržaji, pa tako i film, omogućuju svojim gledateljima da istražuju različite sadržaje, s kojima inače vjerojatno ne bi bili u doticaju, u sigurnoj okolini i pod vlastitim uvjetima (Black i Pretes, 2007). Iako je mišljenje mnogih da film kao takav reflektira ponašanje društva, on ujedno doprinosi stvaranju novih i cirkulaciju postojećih znanja te u današnje vrijeme predstavlja reprezentativni medij za prezentaciju i promicanje ideja koje sačinjavaju ljudska iskustva, ali imaju i snažan učinak na oblikovanje mišljenja prema osobama s invaliditetom (Connor i Bejoian, 2006. prema Stančić i sur, 2011). Za brojne članove društva koji u vlastitom životu i svakodnevnoj okolini nemaju doticaj s osobama s invaliditetom, film, neovisno koliko su sadržaji koje prikazuje realistični i točni, daje veliku količinu informacija o osobama s invaliditetom širokoj publici. Osim što pruža uvide u situacije s kojima se neki članovi društva inače ne bi susreli, ima veliku ulogu u educiranju, podizanju razine svijesti i promicanju ljudskih prava (Stančić i sur, 2011).

2. OSOBE S INVALIDITETOM U KONTEKSTU FILMSKE KULTURE

Povijesno gledano, osobe s invaliditetom često su u medijima bile stigmatizirane te neravnopravno tretirane, neovisno o kojoj vrsti medija je riječ (Sandhu, 2020). Prema Vuk (2020) uloga medija u kontekstu osoba s invaliditetom sve više je orijentirana i služi kao sredstvo smanjenja predrasuda i stereotipnih mišljenja prema osobama s invaliditetom te ima važnu ulogu u podizanju svijesti opće populacije. Jedan od problema današnje filmske industrije jest što ona nije usmjerena na realistično prikazivanje likova s invaliditetom što doprinosi stvaranju iskrivljenih slika opće populacije o osobama s invaliditetom (Safran, 1998). Filmski prikazi osoba s invaliditetom oblikuju društvene stavove te je upravo iz tog razloga važno analizirati radi li se o prikazima koji u društvu oblikuju stavove predrasuda i straha, sažaljenja ili prihvaćanja i osnaživanja njihove društvene uloge (Hayes, 2003). Često prikazivanje likova s invaliditetom kao osoba koje su teret društvu, žrtve ili trajno ovisne o ostalim članovima zajednice svakako doprinosi stvaranju stereotipnih mišljenja opće populacije (Safran, 1998). S druge strane, ukoliko bi filmovi češće prikazivali osobe s invaliditetom kao neovisne i ravnopravne članove društva, vjerojatno bi stavovi opće populacije bili pozitivniji te bi se smanjio broj negativnih i stereotipnih mišljenja. Jedan od temeljnih problema načina na koji se u medijima, pa tako i filmu, prikazuju osobe s invaliditetom jest upravo pretjerani naglasak na njihov invaliditet te zanemarivanje njihovog karaktera, crta ličnosti i društvene uloge (Makovica, 2022). Elliot i Byrd (1982) tvrde kako utjecaj filmske industrije raste te time dobiva moć utjecanja na stavove opće populacije o osobama s invaliditetom, ali istovremeno ima potencijal stvaranja dodatnih socijalnih barijera prema osobama s invaliditetom upravo iz razloga što je kod većine likova s invaliditetom naglasak usmjeren na njihov invaliditet umjesto na njihove mogućnosti kao pojedinca.

Iako su snimljeni brojni filmovi o osobama s invaliditetom, njihova socijalna i obiteljska uloga često je stavljena u drugi plan čime se likove s invaliditetom dehumanizira te je njihova teškoća, odnosno invaliditet centar njihove osobnosti, odnosno onoga što jesu (Harnett, 2000). Nedostatak stvaranja likova osoba s invaliditetom koji su dovoljno „obični“, imaju određene društvene uloge te invaliditet za njih predstavlja samo jedan od mnogih aspekata njihova identiteta, širokoj publici šalje poruku kako invaliditet ne može biti sastavni dio nečijeg života, odnosno samo jedan aspekt nečijeg identiteta, već da su osobe s invaliditetom previše „drugačije“ kako bi se mogle integrirati u društvo (Harnett, 2000). Do nedavno, likovima osoba s invaliditetom u filmovima nisu bile dodijeljene uobičajene društvene uloge kao osobe koja je

u radnom odnosu, roditelja, partnera i sl. niti su bili prikazani kao ravnopravni i aktivni sudionici društvene zajednice (Black i Pretes, 2007).

Likovi s invaliditetom često su smješteni u radnje filmova upravo iz razloga jer postoji mogućnost za njihovu rehabilitaciju, odnosno postoji nada da mogu prevladati svoje teškoće uz različita nerealna medicinska i znanstvena postignuća s manjim naglaskom na važnost podrške koju osoba dobiva od zajednice (Hayes i Black, 2003). Samom težnjom da se likovi s invaliditetom u filmovima moraju „izliječiti“ ili promijeniti kako bi prevladali svoje teškoće i bili prihvaćeni u društvu te postali njegovim ravnopravnim članovima šalje poruku društvu kako je „ozdravljenje“ nužno i za osobe s invaliditetom kako bi se mogle integrirati u društvenu zajednicu, odnosno kako je i njihova promjena nužna kako bi mogli postati ravnopravni članovi društva (Harnett, 2000). Kao jedan od neuobičajenih primjera koji većina gledatelji neće promatrati iz ove perspektive jest film *Kapetan Amerika: Prvi osvjetnik* (2011). Na samom početku filma, Steve Rogers zbog nemogućnosti uključivanja u vojsku SAD-a za vrijeme Drugog Svjetskog rata uslijed brojnih zdravstvenih teškoća (astma, aritmija, djelomična gluhoća itd.) podliježe eksperimentalnom medicinskom tretmanu koji naposljetku izliječi sve njegove zdravstvene teškoće te mu omogućuje ostvarenje njegove želje, odnosno uključivanja u vojsku (Kane, 2018). Ovakav pristup u skladu je s medicinskim modelom prema osobama s invaliditetom čiji je glavni cilj ozdravljenje osobe kako bi se ona mogla što bolje ukalupiti u postojeće društvene norme. Za razliku od medicinskog modela, socijalni model naglašava prihvaćanje i integritet svakog pojedinca, neovisno o njegovim sposobnostima, odnosno nesposobnostima, te integraciju takve osobe u društvo uz pružanje podrške od strane društvene zajednice u cijelosti te bezuvjetno prihvaćanje svakog pojedinca.

2.1 PRIKAZ OSOBA S INVALIDITETOM KROZ POVIJEST FILMSKE KULTURE

Prvi film koji kroz 50 sekundi prikazuje tjelesni invaliditet snimljen je 1898. godine (Norde, 1994. prema Sandhu 2020). Brojni filmovi iz tog razdoblja, među kojima je i *Don't Pull My Leg* (1908.), koristili su invaliditet kako bi dočarali komičnost pojedinih situacija, a likovi osoba s invaliditetom prikazani u filmu služili su kao sredstvo prikazivanja humora (Stančić i sur, 2011). Ovakav pogrdni i izrugujući način prikazivanja osoba s invaliditetom u filmovima svakako je povezan s tadašnjim društvenim normama i stavovima prema osobama s invaliditetom za koje se smatralo da ne pripadaju društvu i predstavljaju teret vlastitim obiteljima zbog čega ih je potrebno isključiti iz zajednice. Likovi osoba s invaliditetom bili su prikazani isključivo kao žrtve ili zločinci, odnosno likovi koji tragaju za osvetom u nadi da će

se na taj način pomiriti sa svojom sudbinom sve do 1912. godine kada je invaliditet u filmu prvi put prikazan kao nešto što se može izlječiti medicinom (Stančić i sur, 2011).

Tridesetih godina 20. stoljeća pojavljuju se horor filmovi čija je popularnost naglo porasla, a u kojima su likovi s invaliditetom također imali značajnu ulogu (Safran, 1998). Film *The Freaks* (1932.) jedan je od prvih dugometražnih filmova u kojem se pojavljuju likovi s invaliditetom te ujedno dočarava stavove tadašnjeg društva prema osobama s invaliditetom i njihov utjecaj na svijet filma (Kirkpatrick, 2009). Film prikazuje likove s teškoćama koji su uključeni u rad cirkusa, no uslijed negativnih reakcija publike, ismijavanja i izrugivanja počinju ubijati sve one koje smatraju „normalnima“ zbog bijesa uzrokovanog nemogućnošću prihvaćanja od strane društvene okoline i uključivanja u zajednicu. Sam naziv filma može se protumačiti na više načina, pa tako s jedne strane označava doslovno ljude koji se uslijed svojih teškoća razlikuju od opće populacije ili pak, s druge strane, da su likovi u filmu u potpunosti drugačiji od „prirodnog“ svijeta i ne pripadaju istom (Kirkpatrick, 2009). Također, brojni filmski kritičari navode kako ovaj film zbog svoje tematike i brojnih ubojstava koja se odvijaju u radnji samog filma može kategorizirati i kao horor film. Suvremena filmska industrija horor filmova zadržala je neke od karakteristika likova vidljivih u filmu „*The Freaks*“, pa je tako i danas česti slučaj da se u takvim filmovima pojavljuju osobe s teškoćama koje zbog bijesa i nemogućnosti da prihvate sami sebe te osjećaja ogorčenosti prema drugima koji ne dijele njihovu sudbinu, pretvaraju u „čudovišta“ što je na filmskom platnu prikazano scenama punim nasilja i krvavih ubojstava. Među najpoznatijim filmovima iz tog razdoblja svakako su *Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1931) i *Frankenstein* (1931). Prema Norden (1994) ovo razdoblje filmske industrije trajalo je od 1930-ih do kraja Drugog svjetskog rata.

Poslijeratno razdoblje nakon Drugog svjetskog rata obilježili su brojni filmovi upravo ratne i postratne tematike u kojima su glavni likovi bili ratni veterani koji se po dolasku s ratnih bojišnica moraju naučiti nositi sa stečenim invaliditetom i prevladati brojne životne prepreke s kojima se prije nisu susretali (Black i Pretes, 2007). U ovom razdoblju filmske industrije smanjuju se negativne reakcije gledatelja na likove s invaliditetom, pa tako i osobe s invaliditetom općenito, te počinju dominirati osjećaji sažaljenja i empatije (Safran, 1998). Ovo razdoblje filmske industrije te prevladavanje filmova ove tematike trajalo je od poslijeratnih godina Drugog svjetskog rata do 1970-ih (Norden, 1994). Hollywood prvi puta daje realniji prikaz likova osoba s invaliditetom u filmu *The Best Years of Our Lives* (1946) koji je ujedno i jedini za kojeg je Harold Russell, glumac sa invaliditetom, dobio nagradu Oscar za najboljeg sporednog glumca (Safran, 1998). Quart i Auster (1982, prema Safran, 1998) navode kako je

Hollywood u ovom razdoblju počeo prikazivati likove s invaliditetom kao kompetitivne borce koji se bore sa svojim teškoćama kako bi ih nadvladali, a sama uloga rehabilitacije dobiva sve veći značaj u samim filmovima.

Filmovi iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća ne prikazuju invaliditet kao središte nečijeg postojanja, već je prisutan veći naglasak na samostalan život tih osoba, njihovo uključivanje u zajednicu i ispunjavanje određenih socijalnih uloga (Black i Pretes, 2007). Takav trend nastavlja se i kasnije u brojnim filmovima kao što su *My Left Foot – The Story of Christie Brown* (1989) i *Gaby – A True Story* (1987) koji su obrađivali tematiku cerebralne paralize (Stančić i sur, 2011). Brojni holivudski filmovi snimljeni krajem prošlog stoljeća kao što su *Forrest Gump* (1994) i *Hunchback of Notre Dame* (1996) snimljeni su upravo s namjerom poticanja sažaljenja gledatelja prema likovima iako su neki nastavili prikazivati likove s invaliditetom kao negativce što je slučaj u *The Fugitive* (1993), *Petar Pan* (2003) – Kapetan Kuka (Stančić i sur, 2011). Iako sažaljenje nije postojalo u prvom razdoblju filmske industrije, ono postaje jedna od glavnih emocija koje kasniji filmovi pokušavaju potaknuti kod gledatelja (Hayes i Black, 2003). Iako je glavni cilj nekih filmova iz tog razdoblja bio potaknuti sažaljenje i empatiju gledatelja, u nekim od njih *Door to Door* (2002), *Go Now* (1995) i *My Left Foot* (1989) likovi osoba s invaliditetom bili su protivnici sažaljenja i društvene percepcije njih samih kao žrtve te su svoj bunt prikazivali kroz ljutnju i destruktivno ponašanje (Black i Pretes, 2007).

Od kraja prošlog stoljeća pa sve do danas snimaju se filmovi u kojima su likovi s invaliditetom različito okarakterizirani, ali naglasak više nije toliko usmjeren na njihov invaliditet već na njih kao pojedince i ravnopravne članove društva, kao osobe sa vrlinama i manama. Filmovi su također više orijentirani na ljudske kvalitete pojedinca s invaliditetom te naglašavaju njihovu sličnost s općom populacijom, umjesto svih razlika koje su do sada bile u prvom planu (Black i Pretes, 2003). Također, popularnost filmova ove tematike sve više raste upravo zbog svjesnosti gledatelja da kroz njih mogu naučiti nešto novo te njihovi dosadašnji svjetonazori na ovu temu mogu biti poljuljani. Likovi u filmovima, pa tako i u onim koji se bave ovom tematikom više nisu jednodimenzionalni već su slojeviti, te možemo naći brojne pozitivne, ali i negativne primjere prikazivanja osoba s invaliditetom (Stančić i sur, 2011).

2.2 STEREOTIPNI PRIKAZI OSOBA S INVALIDITETOM U FILMSKOJ INDUSTRIJI

Prema osnovnoj definiciji stereotip označava „sklop pojednostavljenih pretjerano uopćenih osobina koje se pridaju svim pripadnicima neke društvene skupine“ (Makovica, 2020). Kao što i sama definicija govori, stereotipi proizlaze iz dodjeljivanja određenih značajki, koje ne moraju i često niti nisu prisutne kod svih članova neke društvene podskupine, svim njenim članovima. Stereotipi su najčešće usmjereni na postojanje razlika između šireg i manjeg dijela neke populacije na temelju različitih vjerskih, nacionalnih, rasnih i drugih vrijednosti i karakteristika pojedinca. Stereotipna razmišljanja društva prisutna su oduvijek te su uglavnom vezana uz negativna mišljenja društva, a rijetko kada pozitivna.

Filmska industrija ima snažnu ulogu na razvoj i oblikovanje kulture, ali i na učvršćivanje već postojećih društvenih stavova i normi. Igrani filmovi koji prikazuju likove s invaliditetom imaju mogućnost utjecanja na stavove svojih gledatelja na način da ih mogu potvrditi ili opovrgnuti (Stančić i sur, 2011). Njihov značajni utjecaj proizlazi upravo iz njihove široke dostupnosti publici te činjenice da predstavlja jedan od glavnih oblika razonode, zabave i provođenja slobodnog vremena. Prema Safran (1998) mediji, u ovom slučaju film, stvaraju pogrdne stereotipe koji potiču negativne stavove društva što dovodi do diskriminacije i predrasuda prema osobama s invaliditetom upravo iz razloga što likovi s invaliditetom nisu prikazani realistično, već najčešće kao teret društvu, žrtve ili kao osobe ovisne o pomoći drugih. Prema Sandhu (2020) likovi s invaliditetom najčešće su portretirani kao žrtve, negativci, „nevina budala“ ili kao osobe koje uspijevaju nadvladati sve svoje teškoće (eng. „supercrip“). Prikazivanje likova osoba s invaliditetom kao osoba koje svojim zapanjujućim osobnim nastojanjem nadvladavaju svoje teškoće – osoba s cerebralnom paralizom nauči hodati, osoba s disleksijom postane pisac i sl., veoma je popularna u filmskoj kulturi i jedan od najčešćih oblika prikazivanja takvih likova (Harnett, 2000). Također, ovakav način portretiranja likova s invaliditetom koji uspijevaju nadvladati vlastite teškoće ujedno služi i kao metafora za opću populaciju u njihovu savladavanju različitih životnih nedaća i prepreka s kojima se susreću. Međutim, ovakav stereotipni prikaz likova s invaliditetom na udaru je brojnih kritika prvenstveno iz razloga što šalje poruku kako je važnije da osobe s invaliditetom nadvladaju vlastite teškoće umjesto da ih prihvate i nauče živjeti s istim te šalje poruku gledateljima kako osobe s invaliditetom nikada neće moći biti uistinu sretne već da je njihova promjena nužna kako bi bile prihvaćene u društvenu zajednicu (Harnett, 2000). Zanimljivo je istaknuti kako su likovi s invaliditetom koji predstavljaju antagoniste filmske radnje često prikazani kao osobe

kod kojih se ističe njihovo psihičko stanje, odnosno različiti mentalni poremećaji što je vidljivo na zanimljivom primjeru Darth Vadera u serijalu *Star Wars* ili pak Jocker, koji je više puta prikazan kao suparnik Batmana (Miller, 2014).

Istraživanje koje je proveo Byrd (1989, prema Black i Pretes, 2007) pokazuje kako je u većini slučajeva invaliditet vezan uz glavnog lika koji je muškog spola, često ovisan o medikamentoznoj terapiji te neuobičajenim crtama ličnosti, gotovo uvijek u ulozi žrtve. Lik je također prikazan kao pojedinac koji ima poteškoće snalaženja u društvenom svijetu i ne razumije društvene norme, niti ispunjava neke od društvenih uloga iako je gotovo uvijek prisutan socijalni odnos s barem jednim likom iz radnje filma.

Nelson (1994, prema Black i Pretes, 2007) izdvaja sedam stereotipa koji se najčešće pojavljuju u filmskoj umjetnosti. Prvi stereotip prikazuje likove s invaliditetom kao jadne, nesposobne i infantilne, odnosno osobe koje su ovisne o drugima i nisu u stanju samostalno brinuti o sebi. Ovakav način portretiranja osoba s invaliditetom potiče stavove opće populacije da je invaliditet tragedija koja poziva na sažaljenje i milosrđe opće populacije (Shapiro, 1994 prema Black i Pretes, 2007). Drugi stereotip prikazuje likove s invaliditetom kao izdržljive, neustrašive i hrabre osobe čija je glavna misao vodilja suočavanje i nošenje s vlastitim teškoćama. U ovom slučaju lik s invaliditetom služi kao motivacijski uzor drugima, ali istovremeno može dovesti do osjećaja neuspjeha kod osoba s invaliditetom koje smatraju kako nisu postigle ništa izvanredno kao lik u filmu s kojim se poistovjećuju. Treći stereotip poistovjećuje osobe s invaliditetom s riječima kao što su zlo, kazna, zlokobno, kriminal i sl., a podrazumijeva da su osobe s invaliditetom manje vrijedne od tipične populacije. Povezivanje likova s invaliditetom s ovakvim negativnim konotacijama doprinosi jačanju predrasuda opće populacije među kojima se ističu da je invaliditet kazna za neko zlo koje su počinili, a osobe s invaliditetom ogorčane su vlastitom sudbinom te zamjeraju osobama bez teškoća što ne dijele istu sudbinu kao oni, što za posljedicu dovodi do straha i izoliranja osoba s invaliditetom od ostatka društvene zajednice. Četvrti stereotip sugerira kako život osoba s invaliditetom nije vrijedan življenja, odnosno sugerira samoubojstvo kao izlaz. Ovakav način prikazivanja osoba s invaliditetom promiče predrasudna razmišljanja prema kojima su osobe s invaliditetom u potpunosti fizički ovisne o drugima te nemaju nikakvu autonomiju ili mogućnost samoodređenja. Rehabilitacija kao mogućnost za osobe s invaliditetom ne postoji, kao niti korištenje asistivne tehnologije u svrhu poboljšanja kvalitete života pojedinca niti savladavanje kompenzacijskim mehanizama koji bi olakšali život pojedincu i učinili ga samostalnijim. Prema petom stereotipu osobe s invaliditetom su neprilagođene i predstavljene kao najveći neprijatelji samima sebi. Invaliditet

se tumači kao posljedica problema emocionalnog suočavanja i prihvaćanja samog sebe, ali istovremeno naglašava kako se svaki pojedinac uz pravilan stav i samopoštovanje može nositi s vlastitim invaliditetom. U šestom stereotipu u fokusu nije sama osoba s invaliditetom već njena društvena okolina kako bi se jasnije mogao dočarati stav da osobe s invaliditetom predstavljaju teret svojim obiteljima i društvenoj zajednici. Obitelj i prijatelji osobe s invaliditetom prikazani su kao požrtvovni likovi koji žrtvuju sami sebe, svoje vrijeme i svoje životne ciljeve kako bi pomogli osobi s invaliditetom. Takav način karakteriziranja likova s invaliditetom podupire društvenu predrasudu kako su osobe s invaliditetom lišene svih potencijala te ovise o velikodušnosti drugih, odnosno onih koji o njoj brinu (Stančić i sur, 2011). Posljednji, sedmi stereotip prikazuje osobu s invaliditetom kao pojedinca koji ne može živjeti uspješnim, samostalnim životom, ispunjavati različite društvene uloge, imati zanimanje zbog vlastitih ograničenja uslijed svojih teškoća.

Glavna problematika prikazivanja osoba s invaliditetom na ovakav način jest što u filmovima naprosto ne postoji dovoljno vremena kako bi se osobe mogle kvalitetno okarakterizirati te se iz tog razloga Hollywood oslanja na stereotipne stavove i mišljenja opće populacije budući da je široka publika unaprijed upoznata s istima (Kirkpatrick, 2009).

U suvremenim filmovima stereotipi postaju sve manje zastupljeni iako se njihovo primjenjivanje i danas može naći u pojedinim filmskim radnjama. Likovi s invaliditetom pokušavaju se okarakterizirati kao cjelovite osobe čije glavne crte ličnosti više nisu toliko povezane s invaliditetom te im se daje mogućnost prikazivanja kao sretnijih osoba koje imaju svoje mjesto u zajednici te ispunjavaju određene društvene uloge kako poslovne, tako i one privatne i obiteljske (Stančić i sur, 2011).

2.3 GLUMCI S INVALIDITETOM

Uvođenje glumaca s invaliditetom u svijet filmske industrije na prvi spomen potiče brojna pitanja, nedoumice i negativne reakcije. Strah i odbijanje produkcijskih studija javljaju se kroz argumente da će osoba s invaliditetom zahtijevati više financijskih sredstava i više vremena, da će osoba možda bolje odglumiti aspekte filma vezane uz teškoće, ali se neće znati nositi sa ostalim glumačkim zadacima, nedostatak iskustva glumaca s invaliditetom i sl. (Stančić i sur, 2011). Gotovo da i ne postoji slučaj u kojem je glavnu ulogu u filmu, odnosno lika s invaliditetom, utjelovio glumac s invaliditetom, već su takve zadaće uvijek dodijeljene glumcima bez invaliditeta. Postoje brojni argumenti koji podupiru činjenicu kako bi uloge likova s invaliditetom trebale pripasti glumcima s invaliditetom jer bi na taj način doživljaj koji

se prenosi na gledatelje bio potpuniji, a sama slika i poruka uvjerljivija (LeBesco, 2014 prema Stančić i sur, 2011). Također, isti autor navodi kako bi takav način prikazivanja, koji uključuje osobe s invaliditetom, vjerojatno bio zanimljiviji publici te pojedincima omogućio poistovjećivanje s likom i njegovim osjećajima, načinom razmišljanja i ponašanja. Ovakvim pristupom isključivanja osoba s invaliditetom iz filmske industrije šalje se jasna poruka svim članovima društva da glumcima s invaliditetom nije mjesto u svijetu filma.

Zanimljiva je i činjenica kako je popularnost filmova ove tematike značajno porasla što potvrđuje i činjenica da su Oscarom nominirani i nagrađivani filmovi s temom invaliditeta porasli sa 16,7% (1970. godine) na 43% (1990. godine) (Safran, 1998). Također, česti je slučaj da likove s invaliditetom glume glumci bez invaliditeta te budu nagrađivani za prestižnu nagradu Oscar, a neki od njih su Dustin Hoffman u *Rain Man* (1988), Colin Firth u *The King's Speech* (2010), Eddie Redmayne u *The Theory of Everything* (2014), Julianne Moore u *Still Alice* (2014), Joaquin Phoenix u *Joker* (2019), Daniel Day Lewis u *My Left Foot* (1989), Jon Voight u *Coming Home* (1978), Tom Hanks u *Forrest Gump* (1994) ili pak nominirani kao što su Tom Cruise u *Born on the Fourth of July* (1989), Sally Hawkins u *The Shape of Water* (2017), Sean Penn u *My Name is Sam* (2001).

3. ANIMIRANI FILMOVI I LIKOVI S INVALIDITETOM

Animirani filmovi u posljednje vrijeme predstavljaju važan dio kulture u odgoju i obrazovanju djece, ali su također česti oblik zabave za najmlađe članove našeg društva. Budući da djeca uče iz iskustva i kroz interakciju sa svojom okolinom, sadržaj koji gledaju na ekranima također predstavlja jedan oblik učenja koji od ranih nogu može utjecati na njihovo poimanje i razmišljanje o svijetu oko sebe. Važnost takvih sadržaja u njihovu životu vidljiva je samo iz činjenice koliko djevojčice žele biti kao njihove omiljene princeze pa se tako maskiraju i predstavljaju kao npr. Snjeguljica, Trmoružica, Elsa ili Anna iz *Snježnog Kraljevstva* (2013), itd; dok se dječaci oblače u svoje super junake kao što su Spider – Man, Superman, Batman i sl. Prva asocijacija koja se javlja kod većine ljudi na spomen animiranih filmova jest Disney. Svatko od nas imao je svoj omiljeni animirani film koji smo mogli pogledati nebrojeno puta, a Disney je svoju popularnost zadržao i danas upravo zbog svoje nevinosti i pozitivnih obiteljskih vrijednosti (Kirkpatrick, 2009). Disney ne predstavlja samo veliku kulturalnu silu u filmskoj industriji već ima važnu ulogu kao jedan od najvećih pripovjedača 20. stoljeća te je postao nedjeljiv dio popularne kulture, ali i važan dio društvenog života (Davis, 2006 prema Kirkpatrick, 2009).

Snimljen je cijeli niz animiranih filmova u kojima se pojavljuju likovi s invaliditetom. U pojedinim filmovima, njihove teškoće, odnosno invaliditet biti će jasno prikazani i gledatelji će ih moći prepoznati, dok u drugim primjerima gledatelji neće biti svjesni da se lik kojeg promatraju po nečemu razlikuje od ostalih likova. Ponekad će i u animiranim filmovima likovi biti prikazani kroz jedan od stereotipnih načina, pa će tako npr. biti prikazani kao glavni negativci u radnji samog filma, dok u drugim slučajevima njihov invaliditet neće utjecati na tijek radnje samog filma niti će ih unaprijed definirati kao protagoniste ili antagoniste radnje. Prvi Disneyev film koji prikazuje likove s invaliditetom bila je *Snjeguljica i sedam patuljaka* (1937). U vrijeme kada je bilo popularno prikazivati osobe s invaliditetom kao nakaze i čudake, snimljen je i prvi animirani filmovi u kojem je invaliditet, odnosno činjenica da je glavni lik drugačiji od ostalih likova u prvom planu – *Dumbo* (1941). U ovom filmu vidljivi su stereotipi koji su vladali društvom tog vremena - sve oni koji su po nekoj svojoj karakteristici drugačiji treba izbjegavati i izolirati od ostatka društva. Ovo je ujedno i jedan od prvih filmova u kojem se prikazuje lika s invaliditetom kao pojedinca koji ima mogućnost prevladati svoje teškoće kako bi se uklopio u ondašnje društvene norme i bio prihvaćen (Kirkpatrick, 2009). *Dumbo* nije bio lik osmišljen kako bi preplašio i zgrozio gledatelje, već kako bi kod njih potaknuo

osjećaje kao što su empatija i sažaljenje što se u potpunosti razlikovalo od tadašnjih svjetonazora spram osoba s invaliditetom. Upravo jer je Dumbo prikazan kao žrtva izrugivanja i omalovažavanja, prozvan čudakom (eng. „...*It's all the fault of that little freak...*“) i odvojen od majke, gledatelji počinju suosjećati s njim i mogući su osjećaji sažaljenja i empatije, prvenstveno jer Dumbo nije prikazan kao nakaza, već samo kao lik koji se svojim izgledom razlikuje od ostalih (Kirkpatrick, 2007). Ovakav prikaz lika s invaliditeta, iako se radi samo o animiranom filmu, doveo je do promjene načina na koji je dosadašnja publika promatrala likove s invaliditetom iz razloga jer je u njima pobuđeno suosjećanje, sažaljenje i empatija. Disney je uspio, već u ono doba, stvoriti lik koji je bio vidno drugačiji od drugih i prikazati ga kao nedužnu žrtvu društva u kojem živi što je u potpunosti kontradiktorno onome kako je Hollywood prikazivao likove s teškoćama u to doba.

Gotovo šest desetljeća nakon Dumbo-a, film *Potruga za Nemom* (2003) dokazuje koliko su se društveni stavovi prema osobama s invaliditetom promijenili, ali istovremeno i ostali isti (Kirkpatrick, 2007). Istraživanje koje je proveo Kirkpatrick (2007) navodi brojne sličnosti i razlike ova dva filma, iako su snimljeni u dva potpuno drugačija društvena konteksta. Kao prva sličnost ističe se činjenica da se radi o likovima kod kojih je jasno naglašena njihova fizička teškoća što ju čini lako uočljivom za gledatelje. Oba lika prikazani su kao životinje što ima dvojaku ulogu; radnja filma u kojoj su likovi životinje i koja je prikazana na način da uvelike simulira stvarnu društvenu zajednicu omogućuje gledateljima da se bolje poistovjete s likovima, ali istovremeno, teškoće koje su prikazane kod likova koji su životinje bolje su prihvaćene od strane gledatelja i smatraju se manje „strašnima“ i upečatljivima, posebice za najmlađu publiku. Nadalje, u oba filma glavne likove prate pretjerano zaštitnički roditelji, u *Potrazi za Nemom*, njegov otac (Marlin) ga pokušava zaštititi od strahota oceana zbog vlastitog straha koji proizlazi iz traume zbog gubitka svoje partnerice, ali istovremeno i zbog straha da se Nemo ne može u potpunosti uklopiti niti biti samostalan zbog svoje teškoće. U *Dumbu*, njegova majka (Mrs. Jumbo) pokušava zaštititi svog sina od izrugivanja i neugodnih komentara njihove okoline. Sljedeća sličnost vidljiva u radnjama ovih filmova jest odvajanje glavnih likova, Nema i Dumba, od njihovih roditelja i njihovo upoznavanje s novim likovima koji im pružaju zaštitu, sigurnost i podršku u nošenju s vlastitim teškoćama. Naposljetku, oba lika uspijevaju savladati prepreke s kojima su bili suočeni uslijed svojih teškoća i iskoristiti ih u vlastitu korist. Najvidljivija razlika između ova dva filma, a koju gledatelji mogu najjednostavnije uočiti jest što je u *Dumbu*, Dumbo jedini lik koji se po nečemu razlikuje od ostalih likova, dok u filmu *Potruga za Nemom* postoje brojni likovi koji se pojavljuju tokom

filma, a koji i sami imaju određene teškoće (npr. OCD, gubitak pamćenja, kraće peraje ili krakove, alergiju na vodu i sl.).

Potraga za Nemom svakako je dobar primjer filma, pa makar animiranog, u kojem se prikazuju likovi s invaliditetom, a ta tradicija nastavlja se i na njegov nastavak – *Potraga za Dorom* (2016). Iako su nakon ovih filmovi snimljeni brojni dugi, oni se i dalje nalaze u top 20 animiranih filmova ikada snimljenih prema „All Time Worldwide Animated Box Office“ te i danas imaju važu kulturnu ulogu te doprinose normalizaciji osoba s invaliditetom na filmskom platnu (Lammouchi, 2018). Ono zbog čega se ova dva filma ističu od ostalih filmova koji se bave ovom tematikom jest što njihov invaliditet nije u prvom planu, nije u potpunosti zanemaren, ali nije niti prikazan kao glavni dio radnje samog filma (Lammouchi, 2018).

Postoji cijeli niz likova u animiranim filmovima koji su prikazani s određenim teškoćama kao što su Zvonar crkve Notre Dame koji je prikazan kao nakaza i odbačen od društva, Kapetan Kuka koji je prikazan kao glavni negativac radnje, ali svakako treba istaknuti i druge likove koje široka publika možda nije gledala kroz prizmu likova s invaliditetom jer njihov invaliditet nije u prvom planu i ne određuje tijek radnje filma niti predstavlja njenu glavnu nit vodilju. Uz spomenute likove Dumba, Nema i Dore, svakako je zanimljivo istaknuti primjerice likove trilogije *Kako izdresirati zmaja* (eng. *How to Train Your Dragon*) Štucko (eng. Hiccup) i Bezubica (eng. Toothless), Elsa iz *Snježnog Kraljevstva* (eng. *Frozen*) ili Zvijer iz filma *Ljepotica i Zvijer* (Miller, 2014, Doberstein, 2019). Štucko, koji je ostao bez noge na kraju prvog filma trilogije i Bezubica koji je od samog početka radnje ostao bez dijela vlastitog repa, likovi su kod kojih njihove fizičke jedinstvenosti ne predstavljaju problem za njih same, već upravo suprotno, služe kao sredstvo kojim se prikazuje njihovo zajedništvo i uzajamna podrška koju si međusobno pružaju (Miller, 2014). Zvijer u filmu *Ljepotica i Zvijer* nije klasični primjer osobe s teškoćom, ali se kao lik razlikuje od ostalih, a jedan od temelja radnje čini Bellina želja za njegovim ozdravljenjem kako bi bio prihvaćen u društvu (Doberstein, 2019). Oba nastavka *Snježnog Kraljevstva* na samom su vrhu ljestvice najpopularnijih animiranih filmova ikada snimljenih, a jedan od glavnih likova oba nastavka – Elsa, prikazana je kao izuzetno kompleksan lik koji je u konstantnoj borbi sa samim sobom. Iako Elsa nikada nije doista prikazana kao lik s teškoćama, moć koju posjeduje čini je drugačijom. Zbog svoje različitosti, Elsa je na početku radnje samog filma prikazana kao lik koji voli samoću, izolirana je od ostalih zbog straha da im ne nudi te nemogućnosti da prihvati samu sebe. Prema nekim izvorima (Miller, 2014) kod Else se mogu primijetiti simptomi koji se povezuju s paničnim napadajima, kao što su pretjerana briga i strah od gubitka kontrole što se u ovom slučaju prikazuje njenim

čestim koračanjem po prostoriji, čestim trljanjem ruku kada nešto govori te konstantnom brigom. Njeno suočavanje sa samom sobom, odbacivanje svih društvenih normi i prihvaćanje same sebe onakvom kakva doista jest te oslobađanje od svega što ju je do tad sputavalo simbolički je prikazano kroz scenu koju prati pjesma „Puštam sve“ (eng. „Let it Go“) (Doberstein, 2019).

Kroz ovaj kratki povijesni prikaz evolucije likova s invaliditetom u animiranim filmovima vidljive su promjene u njihovu portretiranju koje prate promjene društvenih normi i različite društvene situacije za vrijeme njihova nastanka. S obzirom na snažan utjecaj medija, u ovom slučaju filma, na sve društvene članove, pa tako i one najmlađe, od velike je važnosti da zastupljenost likova s invaliditetom u animiranim filmovima raste, a način na koji su prikazani trebao bi poticati integraciju, prihvaćanje i inkluziju osoba s invaliditetom u društvenu zajednicu. Pozitivni primjeri iz filmske kulture važni su kako bi se mogli pretočiti na stvarnu društvenu situaciju i utjecati na formiranje mišljenja najmlađih generacija i njihova pogleda na osobe s invaliditetom.

4. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

4.1 CILJ, PROBLEM I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Iako su provedena brojna istraživanja usmjerena na ispitivanje realnosti različitih prikaza likova osoba s invaliditetom i njihov razvoj kroz povijest filmske kulture, malo je onih koja ispituju kakav doživljaj filmovi koji se bave tematikom osoba s invaliditetom ostavljaju na svoje gledatelje. Dosadašnja istraživanja uglavnom nisu bila usmjerena na ispitivanje stvarnog utjecaja filmskih i ostalih medijskih sadržaja na opću populaciju. S obzirom na navedeno, cilj ovog istraživanja jest ispitati utjecaj filmskih sadržaja koji se bave tematikom osoba s invaliditetom na doživljaje tih osoba u općoj populaciji.

Iz navedenog cilja proizlaze sljedeći problemi istraživanja:

- Ispitati doživljaje koje filmski sadržaji sa tematikom invaliditeta bude u svojim gledateljima
- Ispitati utjecaj filmova ove tematike na bolje shvaćanje pojedinca o problemima s kojima se osobe s invaliditetom svakodnevno susreću

Na temelju cilja i problema, postavljena je sljedeća polazna hipoteza:

H: Filmski sadržaji koji se bave tematikom osoba s invaliditetom utjecati će na doživljaje opće populacije prema osobama s invaliditetom

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

5.1 OPIS INSTRUMENTA ISTRAŽIVANJA

U svrhu provođenja ovog istraživanja anketni upitnik „*Utjecaj filmskih prikaza osoba s invaliditetom na doživljaj tih osoba kod opće populacije*“. Anketni upitnik sastojao se od 23 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa kako bi se prikupili potrebni podaci za kvalitativnu i kvantitativnu analizu podataka prikupljenih provođenjem samog upitnika. Upitnik se sastojao od tri dijela.

1. Prvi dio upitnika prikupljao je opće sociodemografske podatke ispitanika te se sastojao od sljedećih varijabli: *spol, dob i stupanj obrazovanja*.
2. Drugi dio upitnika ispitivao je upoznatost ispitanika sa samom temom ovog istraživanja, odnosno njihovom upoznatošću sa filmskim sadržajima koji se bave problematikom osoba s invaliditetom te utjecajem tih sadržaja na doživljaje ispitanika. U ovom dijelu upitnika postavljena su sljedeća pitanja:

PITANJE	ODGOVOR
1. Jeste li ikada pogledali neki od filmova koji se bavi tematikom osoba s invaliditetom?	<ul style="list-style-type: none">➤ DA➤ NE
2. Koliko filmova ove tematike ste pogledali?	<ul style="list-style-type: none">➤ 1➤ 2➤ 3➤ 4➤ 5 i više
3. Kakve doživljaje ti filmovi bude u Vama?	<ul style="list-style-type: none">➤ Prihvaćanje osoba s invaliditetom➤ Sažaljenje osoba s invaliditetom i njihovih obitelji➤ Nemam neke posebne osjećaje➤ Ne doživljavam ih➤ Ostalo...
4. Koji film ove tematike, a koji ste pogledali, je ostavio najveći utisak na Vas?	
5. Što Vas se najviše dojmilo u tom filmu?	

6. Smatrate li da je taj ili neki drugi film utjecao na Vaš doživljaj osoba s invaliditetom?	<ul style="list-style-type: none"> ➤ DA ➤ NE
7. Na koji način je film utjecao na Vaš doživljaj?	

3. Treći dio upitnika ispitivao je koliko ispitanici generaliziraju sadržaje koji se prikazuju u filmovima ove problematike te njihova promišljanja o etičnosti i prikladnosti prikazivanja pojedinih sadržaja, a koji su vezani uz invaliditet, u samim filmovima. Ovaj dio upitnika obuhvaćao je pitanja otvorenog i zatvorenog pitanja, te skala stavova, tj. Likertova skala.

PITANJE	ODGOVOR
8. Poznajete li osobu s nekom vrstom invaliditeta?	<ul style="list-style-type: none"> ➤ DA ➤ NE
9. Smatrate li da je film utjecao na Vaše bolje shvaćanje problema s kojima se osoba s invaliditetom koju poznajete, svakodnevno susreće?	<ul style="list-style-type: none"> ➤ DA ➤ NE
10. Na koji način su ti filmovi utjecali na Vaše bolje shvaćanje problema osobe s invaliditetom koju poznajete?	

Za tvrdnje koje su se ispitivale Likertovom skalom ispitanici su utvrđivali svoj stupanj slaganja sa svakom pojedinom tvrdnjom, te se od njih molilo da nakon svake postavljane tvrdnje obrazlože svoj odgovor.

TVRDNJA	ODGOVOR
11. Likovi osoba s invaliditetom realno su prikazani u filmovima koje ste pogledali.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 1 – uopće se ne slažem ➤ 2 – uglavnom se ne slažem ➤ 3 – niti se ne slažem, niti se slažem ➤ 4 – uglavnom se slažem ➤ 5 – u potpunosti se slažem
12. Kod likova s invaliditetom pretjerano je naglašen njihov invaliditet te nisu prikazani kao cjelovite osobe.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 1 – uopće se ne slažem ➤ 2 – uglavnom se ne slažem ➤ 3 – niti se ne slažem, niti se slažem ➤ 4 – uglavnom se slažem ➤ 5 – u potpunosti se slažem

13. Likove s invaliditetom trebali bi glumiti glumci ili glumice sa stvarnim invaliditetom.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 1 – uopće se ne slažem ➤ 2 – uglavnom se ne slažem ➤ 3 – niti se ne slažem, niti se slažem ➤ 4 – uglavnom se slažem ➤ 5 – u potpunosti se slažem
14. Humor koji se odnosi na invaliditet prikladan je u filmovima.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 1 – uopće se ne slažem ➤ 2 – uglavnom se ne slažem ➤ 3 – niti se ne slažem, niti se slažem ➤ 4 – uglavnom se slažem ➤ 5 – u potpunosti se slažem
15. Sve osobe s invaliditetom imaju neku specifičnu vještinu ili znanje kako je to često prikazano u filmovima.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 1 – uopće se ne slažem ➤ 2 – uglavnom se ne slažem ➤ 3 – niti se ne slažem, niti se slažem ➤ 4 – uglavnom se slažem ➤ 5 – u potpunosti se slažem
16. Filmovi ove tematike trebali bi se češće koristiti u odgojno – obrazovnom sustavu.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 1 – uopće se ne slažem ➤ 2 – uglavnom se ne slažem ➤ 3 – niti se ne slažem, niti se slažem ➤ 4 – uglavnom se slažem ➤ 5 – u potpunosti se slažem

5.2 NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA I OBRADJE PODATAKA

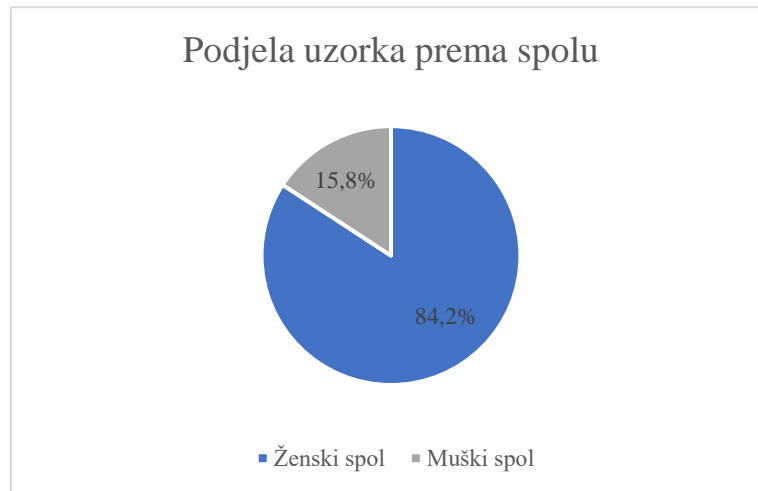
Upitnik izrađen u svrhu provođenja ovog istraživanja postavljen je na platformu *Google obrasci* te podijeljen na društvenim mrežama kako bi se obuhvatio što veći broj ispitanika. Svim ispitanicima koji su sudjelovali u istraživanju osigurana je potpuna anonimnost te će se svi podaci prikupljeni provođenjem istraživanja koristiti samo u njegove svrhe i neće biti dijeljeni dalje.

Za analizu podataka prikupljenih provođenjem istraživanja korištena je kvantitativna i kvalitativna analiza podataka.

5.3 UZORAK

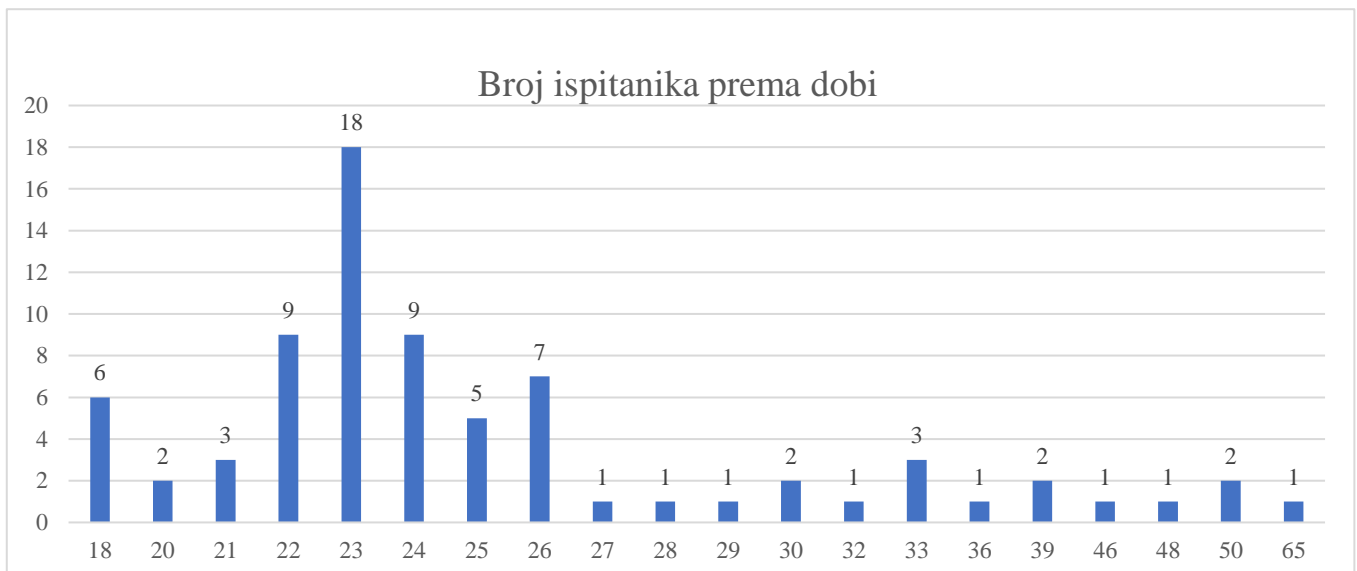
U istraživanju je sudjelovalo 76 ispitanika od čega ih je 64 ženskog spola, odnosno 84,2% ukupnog broja ispitanika, dok je 12 ispitanika muškog spola, odnosno 15,8% (Grafikon 1).

Grafikon 1

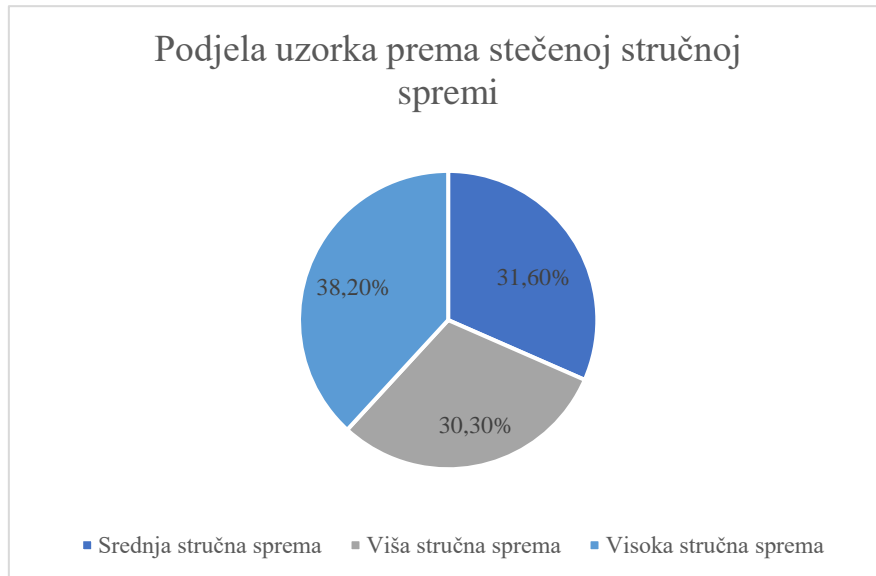
Metoda uzorkovanja u istraživanju bila je probalistički kriterijski uzorak. Prosječna dob ispitanika je 26 godina, a raspon dobi od 18 do 65 godina (Grafikon 2).

Grafikon 2

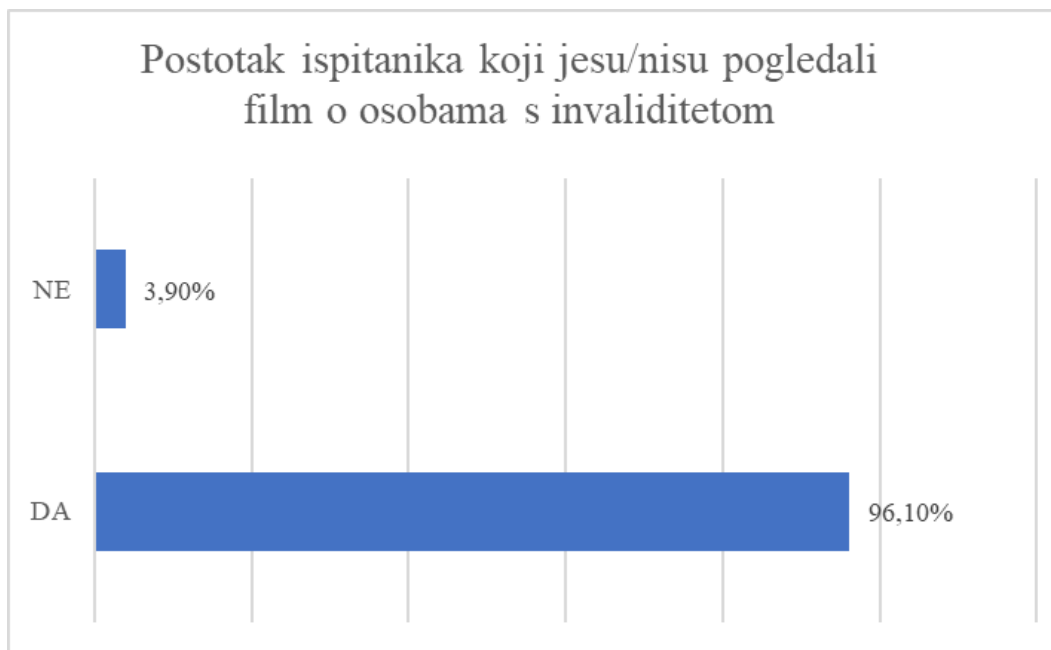
Većina ispitanika, njih 38,2% ima završenu visoku stručnu spremu, 31,6% ima završenu srednju školu dok njih 30,3% navodi završenu višu stručnu spremu (Grafikon 3).

Grafikon 3

Od ukupnog broja ispitanika, njih 96,1% (N=73) navodi kako su pogledali neki od filmova koji se bave ovom tematikom, dok njih 3,9% (N=3) tvrdi kako nije pogledao film ove tematike (Grafikon 4).

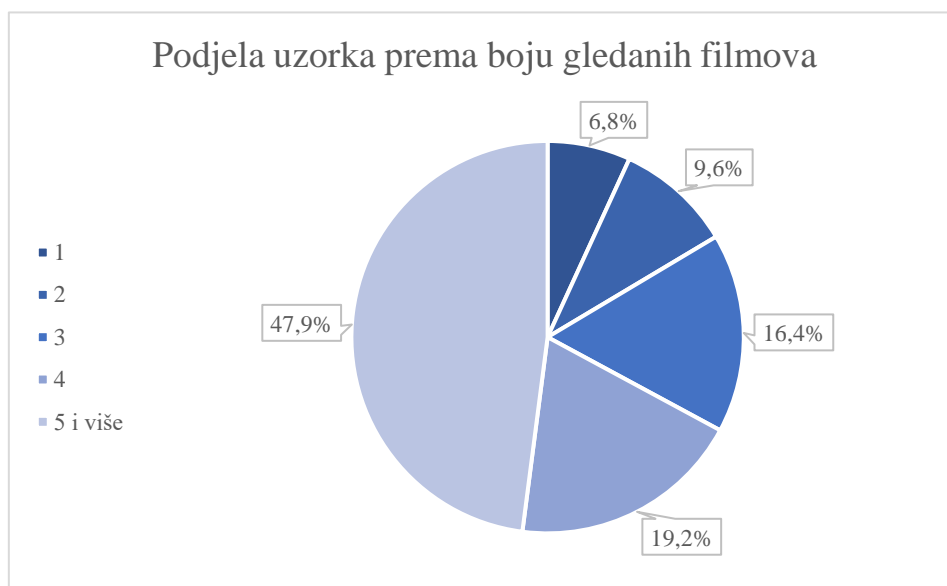
Grafikon 4

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Prema podacima dobivenim kroz varijablu koja se odnosila na broj filmova koji su ispitanici pogledali, dobiveni su sljedeći rezultati prikazani kroz grafikon 5. Njih 6,8% (N=5) tvrdi kako su pogledali jedan film koji se bavi tematikom osoba s invaliditetom, 9,6% (N=7) kako su pogledali dva filma koji se bave ovom tematikom, 16,4% (N=12) pogledalo je tri filma, 19,2% (N=14) tvrdi kako je pogledalo četiri filma ove tematike te je 47,9% (N=35) ispitanika pogledalo 5 ili više filmova. Iz navedenih rezultata proizlazi kako su ispitanici u prosjeku pogledali 3.9 filmova koji se bave tematikom osoba s invaliditetom (Grafikon 5).

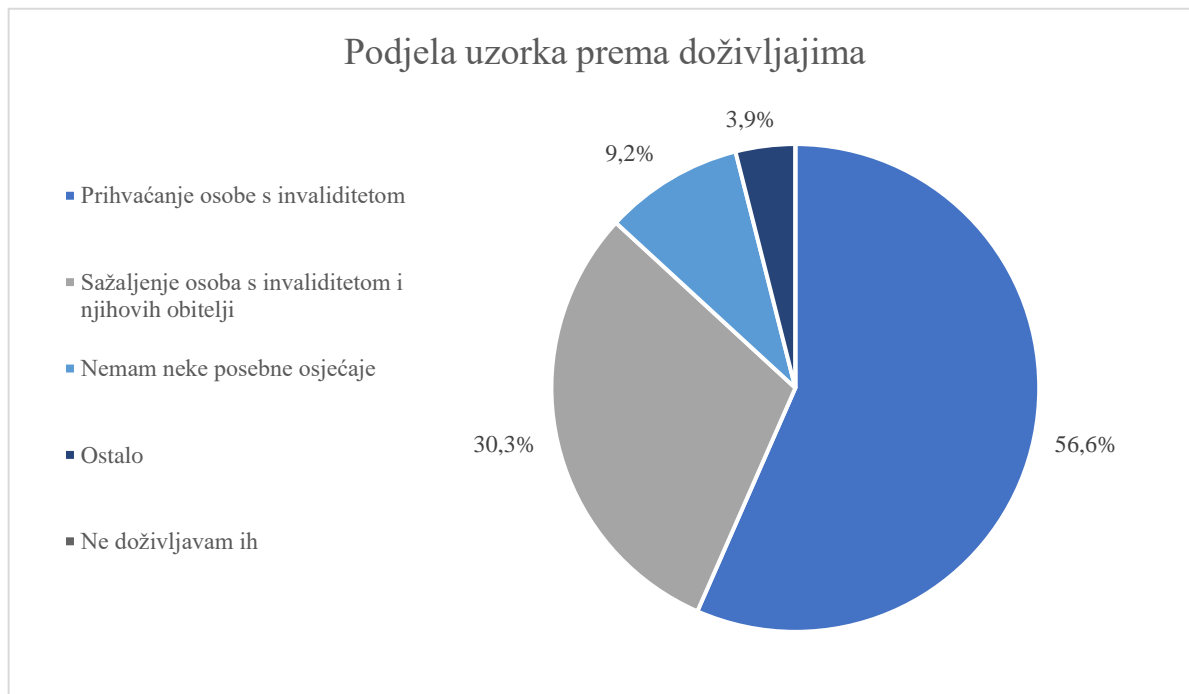
Grafikon 5

Kvantitativnom i kvalitativnom analizom varijable „Kakve doživljaje ti filmovi bude u vama“ dobiveni su sljedeći podaci (Grafikon 6). 56,5% (N=43) ispitanika odgovorilo je kako filmovi koji se bave sadržajima osoba s invaliditetom u njima bude doživljaj „*prihvatanja osoba s invaliditetom*“, njih 30,3% (N=23) tvrdi kako takvi filmovi u njima pobuđuju doživljaje vezane uz *sažaljenje osoba s invaliditetom i njihovih obitelji*, 9,2% (N=7) tvrdi kako *nema neke posebne osjećaje*, a na ponuđenu tvrdnju *ne doživljavam ih* nije bilo odgovora nijednog ispitanika. Na tvrdnju *ostalo* odgovorilo je 3,9% (N=3) ispitanika navodeći sljedeće tvrdnje: „Svi smo u suštini jednaki, duša je ono što je bitno, a ne neka etiketa društva i sažaljenje koje je trenutno i ne čini situaciju boljom, nego upravo suprotno“, „Podizanje svijesti o ovoj

populaciji i problemima s kojima se susreću“ te „Tužan sam jer su ljudi zli prema svima, a posebno me smeta maltretiranje onih koji se ne mogu samostalno obraniti“.

Grafikon 6

Ispitanici su istaknuli neke od filmova koji su na njih ostavili najveći utisak, među kojima je njih 28% navelo film *Nedodirljivi* (eng. *Intouchables*), njih 21% *Čudo* (eng. *Wonder*) te je 6% navelo kako su na njih najveći utisak ostavili filmovi *Teorije svega* (eng. *The Theory of Everything*) i *Čudo u ćeliji broj 7* (eng. *Miracle in Cell no.7*). Među ostalim filmovima navedeni su i *Kišni čovjek* (eng. *Rain man*), *Forrest Gump* te *Ja sam Sam* (eng. *I am Sam*). Ispitanici su naveli sljedeće tvrdnje kao razloge zašto ih se baš taj film najviše dojmio (Tablica 7).

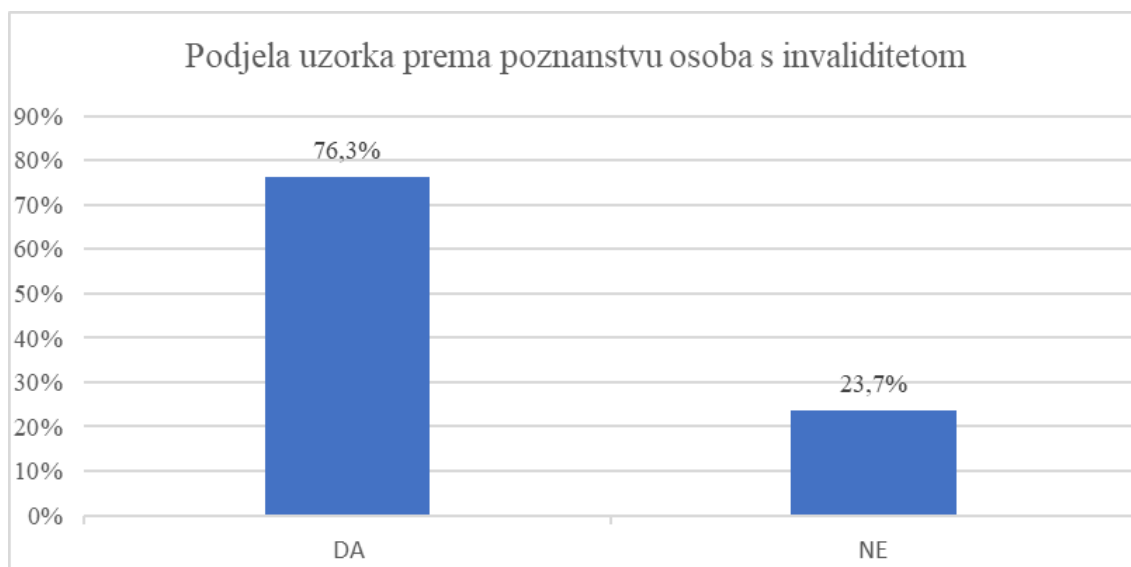
Tablica 7

Film	Izjava sudionika
<i>Nedodirljivi</i>	„Odnos glavnih likova, način na koji je prikazan invaliditet - čak i morbidne šale, a u isto vrijeme veliko poštovanje prema osobi s invaliditetom.“
<i>Nedodirljivi</i>	„Način na koji se glavni lik nosio s invaliditetom, njegova pozitivnost, ali prikazana je na realan način, s usponima i padovima.“
<i>Wonder</i>	„Hrabrost i prihvaćanje sebe (osoba s invaliditetom).“
<i>Čudo u ćeliji br. 7</i>	„Kako se promijenio odnos ostalih likova prema liku s intelektualnim teškoćama nakon što su ga upoznali.“
<i>Wonder</i>	„To što je obitelj i okolina na kraju prihvatila dječaka, ali i on samoga sebe.“

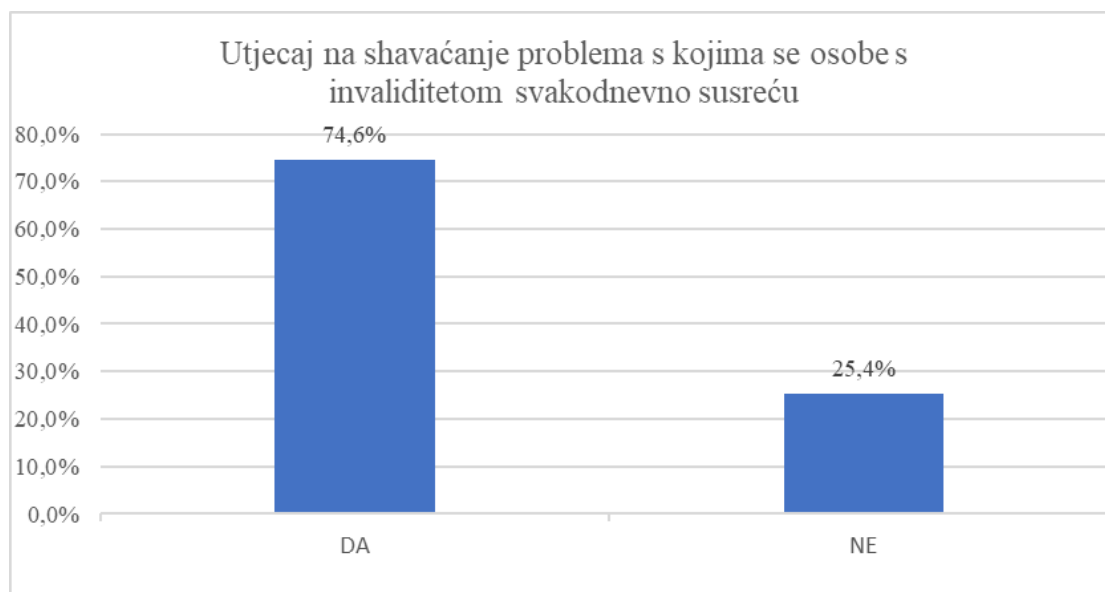
60,5% ispitanika ovog istraživanja navelo je kako je film koji su naveli, ili neki drugi, utjecao na njihov doživljaj spram osoba s invaliditetom, dok njih 39,5% navodi suprotno. Ispitanici kao najčešće doživljaje koje su filmovi ove tematike, a koje su pogledali, pobudili u njima navode sljedeće: „Više poštujem osobe s invaliditetom“, „Otvorio mi je oči o iskustvima ljudi s invaliditetom“, „Potaknuo me da više razmišljam o osobama s invaliditetom i ako mogu, pomognem im u uključivanju u svakodnevni život“, „Približilo mi je život osoba s teškoćama, njihovu svakodnevicu i način na koji funkcioniraju“.

Njih čak 76,3% (N=58) navodi kako poznaju osobu s invaliditetom od kojih 74,6% (N=47) tvrdi da nakon gledanja filma ove tematike imaju bolje shvaćanje problema s kojima se osoba s invaliditetom, a koju poznaju, svakodnevno susreće. S druge strane, njih 23,7% (N=18) navodi kako ne poznaju osobu s invaliditetom, te 25,4% (N=14) navodi kako filmovi ove tematike nisu utjecali na njihovo bolje shvaćanje problema s kojima se osoba s invaliditetom svakodnevno susreće (Grafikon 8 i 9).

Grafikon 8

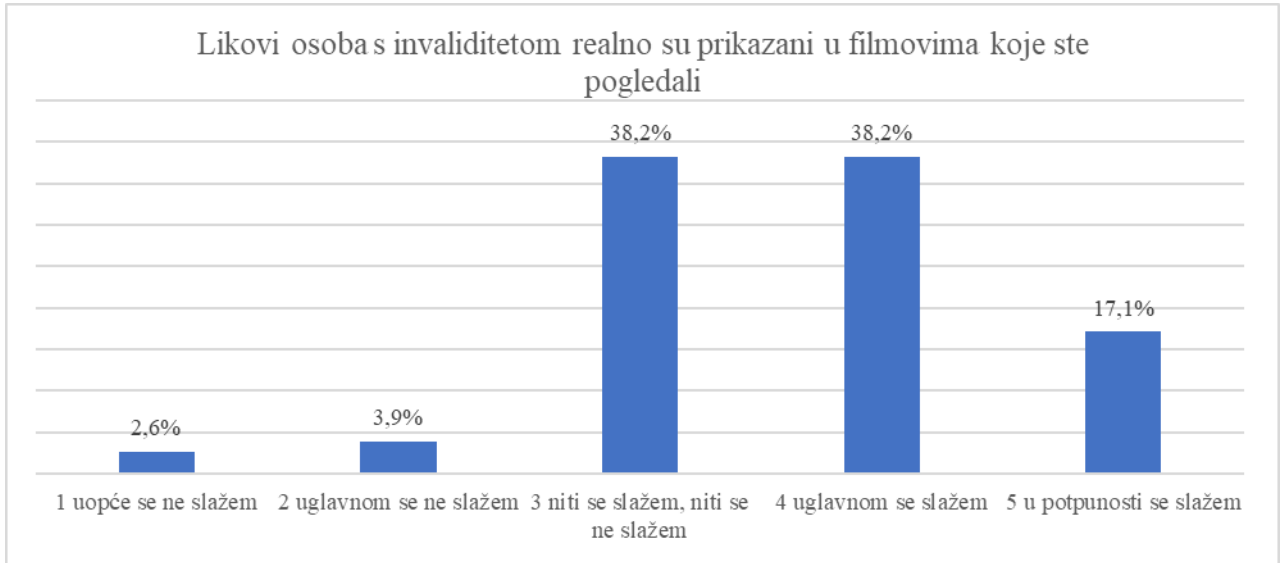
Grafikon 9

U posljednjem dijelu ankete, koristila se Likertova skala kako bi se ispitalo stupanj slaganja ispitanika sa pojedinim tvrdnjama, te su svoj odgovor obrazložili nakon svake postavljene tvrdnje.

Sa tvrdnjom *Likovi osoba s invaliditetom realno su prikazani u filmovima koje ste pogledali u potpunosti se složilo* 17.1% ispitanika, njih 38,2% uglavnom se složilo da su likovi osoba s invaliditetom realno prikazani u filmovima ove tematike, 38,2% ispitanika bilo je indiferentno te se sa navedenom tvrdnjom nisu niti složili, niti ne složili, 3,9% ispitanika istaknulo je kako se uglavnom ne slažu sa postavljenom tvrdnjom te je njih 2,6% navelo kako se nimalo ne slažu te kako smatraju da likovi osoba s invaliditetom nisu realno prikazani u filmovima ove tematike (Grafikon 10).

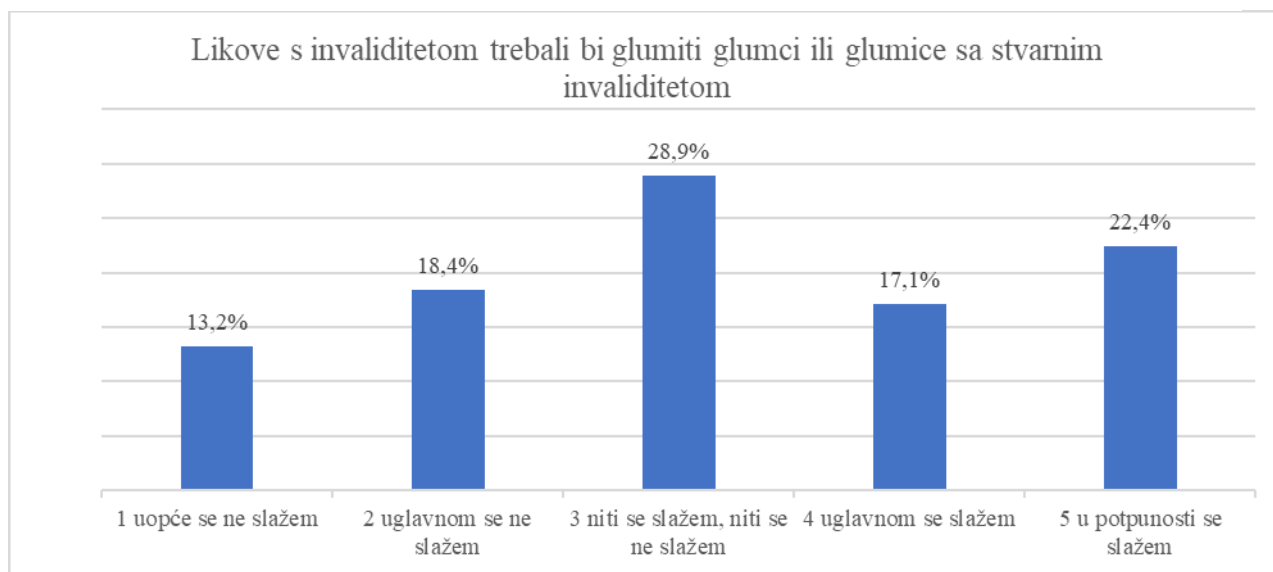
Grafikon 10

Sa tvrdnjom *Kod likova s invaliditetom pretjerano je naglašen njihov invaliditet te nisu prikazani kao cjelovite osobe* 13,1% ispitanika nije se složilo, 25% uglavnom se nije slagalo, 22,4% ispitanika nije se niti složilo, niti ne složilo, 32,9% uglavnom se složilo te je njih 6,6% navelo kako se u potpunosti slažu.

Sa jednom od čestih etičkih dilema trebaju li likove s invaliditetom u filmovima glumiti glumci ili glumice sa stvarnim invaliditetom nije se složilo 13,2% ispitanika, njih 18,4% uglavnom se nije složilo, 28,9% izjasnilo je kako se sa tvrdnjom ne mogu niti složiti niti ne složiti, 17,1% uglavnom se složilo, a 22,4% u potpunosti se složilo kako bi likove s invaliditetom trebali glumiti glumci, odnosno glumice sa stvarnim invaliditetom (Grafikon 11).

Grafikon 11

Uz navedenu tvrdnju ispitanici su naveli i obrazloženje kojim potvrđuju svoj odabir na ponuđenoj skali, prikazano u Tablici 12.

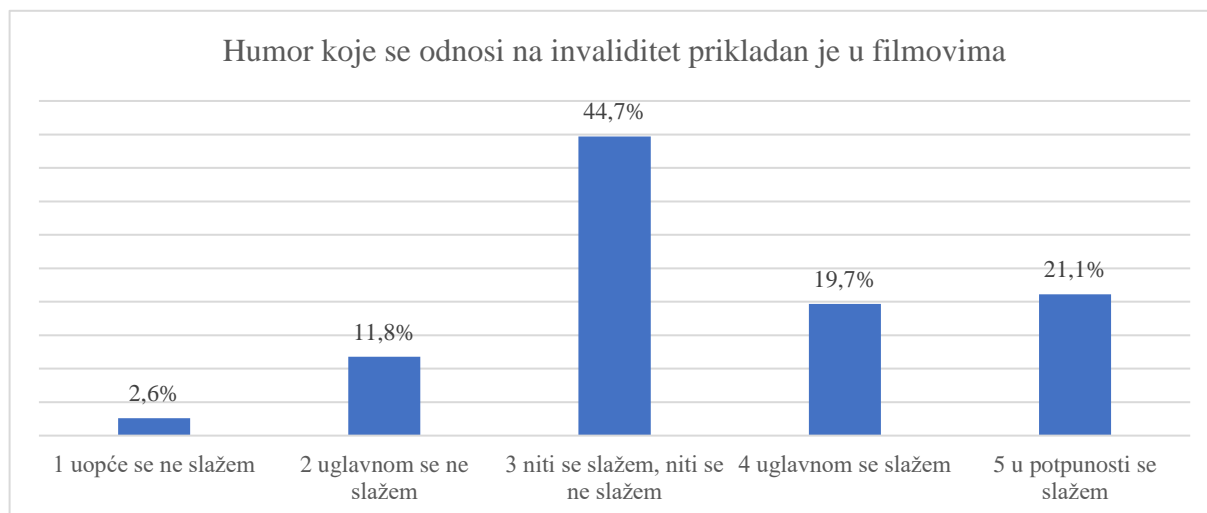
Tablica 12

1 – uopće se ne slažem	„Dobar glumac može vjerodostojno odglumiti osobu s invaliditetom.“
	„Dobar glumac može odglumiti sve.“
2 – uglavnom se ne slažem	„Glumci bez invaliditeta mogu jednako dobro odglumiti osobe s invaliditetom, npr. slijepe osobe.“
	„Postoje glumci koji odlično glume i mogu se snaći u bilo kojoj ulozi.“
3 – niti se slažem niti se	„Ovisi o kojem se invaliditetu radi i kakva je tematika filma.“
	„Gluma je posao i talent, te ne smatram kako je omalovažavajuće prema osobama s invaliditetom ako ih glumi netko bez invaliditeta.“

4 – uglavnom se slažem	„Mislim da bi takvu ulogu bolje glumila osoba koja je upoznata s takvim načinom života, te bi mogla bolje prikazati emocije u filmu.“
	„Na realističniji način bi se prikazao život i borba osobe s invaliditetom.“
5 – u potpunosti se slažem	„Na taj način opća populacija najbolje će shvatiti što znači biti osoba s invaliditetom.“
	„Osobe s invaliditetom najbolje mogu dočarati invaliditet kao sastavni dio života.“

Tvrđnju *Humor koji se odnosi na invaliditet prikladan je u filmovima* odobrava, odnosno u potpunosti se slaže s istom 21,1% ispitanika, 19,7% uglavnom se slaže, niti se slaže niti ne slaže sa iznesenom tvrdnjom njih 44,7% ispitanika, uglavnom se ne slaže 11,8% te se 2,6% ispitanika uopće ne slaže sa navedenom tvrdnjom (Grafikon 13).

Grafikon 13

Svoje odgovore ispitanici su argumentirali obrazloženjima prikazanim u Tablici 14.

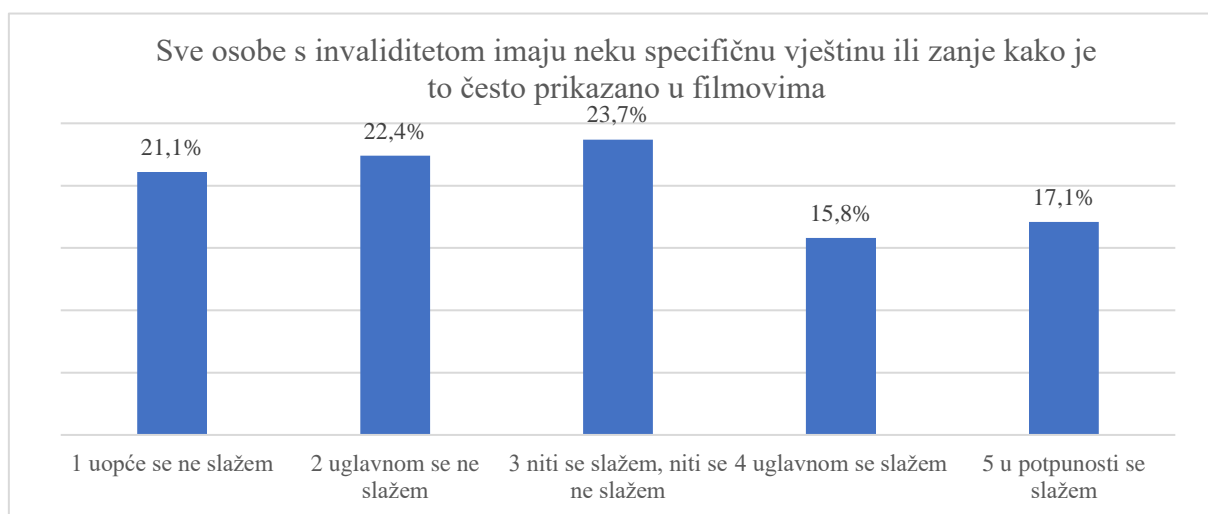
Tablica 14

1 – uopće se ne slažem	„Najčešće se radi o ismijavanju i podrugivanju koje smatram ne primjerenim.“
2 – uglavnom se ne slažem	„Osobe s invaliditetom mogu biti uvrijeđene.“
	„Kao i svaki humor, bitno je da ne prijeđe u vulgarnost i vrijeđanje.“
3 – niti se slažem niti se	„Ovisi o humoru i situaciji (sceni filma) u kojoj se koristi.“
	„Ovisi u kojoj mjeri se humor koristi. Ukoliko ne ismijava populaciju smatram da je uredu.“
4 – uglavnom se slažem	„Vjerujem da je prilagođen te da se kroz humor puno teških tema može lakše približiti publici.“
	„Smatram da je humor dobar i zdrav u nošenju s teškoćama.“
5 – u potpunosti se slažem	„Osobe s invaliditetom ne treba žaliti, pa tako niti izolirati u neku 'osjetljivu' skupinu jer smatram kako ni oni sami to ne žele.“
	„Humor je uvijek prikladan, bez obzira na tematiku.“

Sa tvrdnjom *Sve osobe s invaliditetom imaju neku specifičnu vještinu ili znanje kako je to često prikazano u filmovima* složilo se 17,1%, uglavnom se s navedenom tvrdnjom složilo 15,8%

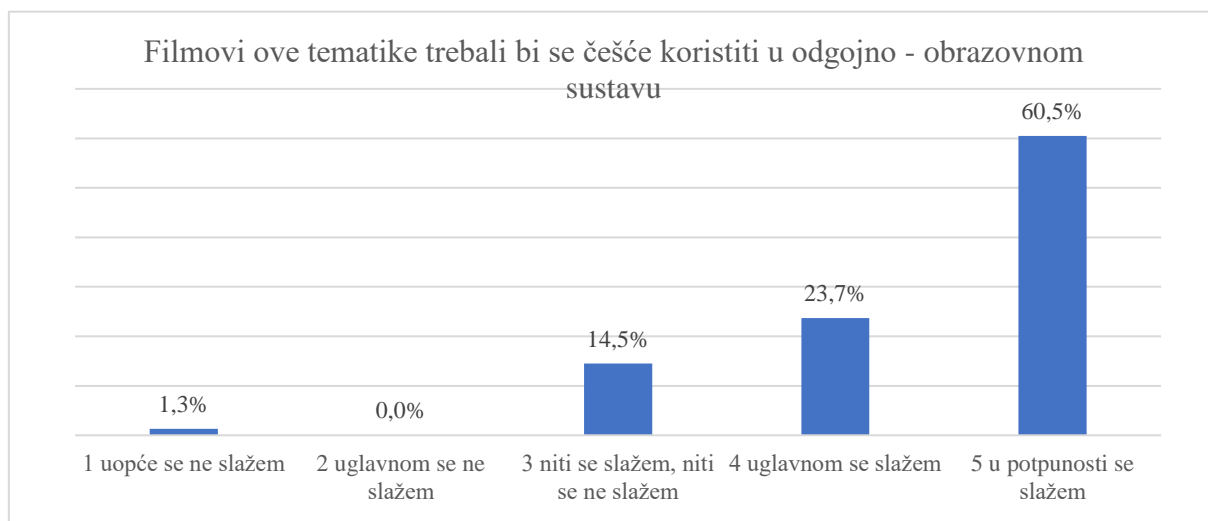
ispitanika, njih 23,7% nije se niti složilo niti ne složilo, 22,4% ispitanika uglavnom se ne slaže sa navedenom tvrdnjom dok se njih 21,1% uopće ne slaže (Grafikon 15).

Grafikon 15

Sa tvrdnjom *Filmovi ove tematike trebali bi se češće koristiti u odgojno – obrazovnom sustavu* u potpunosti se složilo 60,5% ispitanika, uglavnom se složilo njih 23,7%, 14,5% ispitanika nije se niti složilo niti ne složilo, niti jedan od ispitanika nije odgovorio na način da se uglavnom ne slaže sa navedenom tvrdnjom, te je 1,3% iskazalo potpuno ne slaganje sa tvrdnjom (Grafikon 16).

Grafikon 16

7. RASPRAVA

Ovo istraživanje provedeno je u svrhu ispitivanja postojanja utjecaja filmskih sadržaja koji se bave tematikom osoba s invaliditetom na doživljaje koje oni bude kod članova opće populacije. U cjelokupnom istraživanju sveukupno je sudjelovalo 76 ispitanika, čiju je većinu činila ženska populacija prosječne dobi 26 godina.

Samo 3 ispitanika od ukupnog broja ispitanika koji su sudjelovali u provođenju ovog istraživanja nikada nije pogledalo film u kojem su prikazani likovi osoba s invaliditetom te čija je tematika usko vezana uz problematiku invaliditeta. Na skali koliko su filmova ove tematike ispitanici pogledali, najviše je bilo onih koji su pogledali 5 i više filmova, dok prosječan rezultat gledanih filmova po ispitaniku iznosi 3,9.

Više od polovice ispitanika, a koji su potvrdili kako su odgledali barem jedan od filmova koji se bavi ovom tematikom iskazalo je kako filmovi ove tematike u njima pobuđuju doživljaj prihvaćanja osobe s invaliditetom. Drugi najčešći odgovor na skali doživljaja bio je sažaljenje prema osobi s invaliditetom i njegovoj obitelji. Film koji je ostavio najveći utisak na ispitanike jest *Nedodirljivi* (eng. *Intouchables*) nakon kojeg slijedi film *Čudo* (eng. *Wonder*) te film *Teorija svega* (eng. *The Theory of Everything*). Više do polovice ispitanika navodi kako su filmovi ove tematike, a koje su pogledali utjecali na njihov doživljaj, mišljenje i osjećaje prema osobama s invaliditetom. Gotovo dvije trećine ispitanika poznaje osobu s invaliditetom te potvrđuje kako su upravo filmovi koji se bave problematikom invaliditeta pozitivno utjecali na njihovo bolje shvaćanje svakodnevnih problema s kojima se osoba s invaliditetom i njena obitelj susreće.

Prema dobivenim podacima većina ispitanika smatra kako likovi osoba s invaliditetom realno i vjerno prikazuju stvarnu sliku osoba s invaliditetom. Također, dosljednost u mišljenju ispitanika o realnosti prikaza samih likova osoba s invaliditetom potvrđuje i činjenica što je većina njih mišljenja kako je invaliditet kod pojedinih likova u samim filmovima pretjerano naglašen te nedostaje humana komponenta i ostale karakterne crte ličnosti koje bi prikazale da bez obzira što se radi o liku osobe s invaliditetom, i dalje se radi o cjelovitoj osobi. Na etičku dilemu treba li pružiti priliku glumcima i glumicama sa stvarnim invaliditetom u portretiranju likova s invaliditetom, mišljenje ispitanika je podijeljeno.

Humor čije je polazište različitost pojedinca od ostatka i dalje je veoma osjetljiva tema te je uglavnom okarakteriziran kao loš, pogrđan i uvredljiv. U našem društvu, humor prema osobama s invaliditetom, pa čak i kada ga same osobe s invaliditetom koriste na vlastiti račun, nije opće

prihvaćen u društvu. Činjenicu potvrđuju i rezultati provedenog istraživanja u kojem je većina ispitanika ostala indiferentna na etičko pitanje prihvatljivosti humora usmjerenog na osobe s invaliditetom. Iako u suvremenoj filmskoj industriji raste popularnost crnog humora, satire i sarkazma, prihvaćanje istih i dalje uvelike ovisi o gledatelju filma, te su mišljenja uvelike podijeljena.

Specifične vještine koje likovi osoba s invaliditetom u filmovima često posjeduju također ostavljaju traga na svojim gledateljima. Upravo zbog čestog prikazivanja likova osoba s invaliditetom kao pojedinaca koji posjeduju nerealne vještine i znanja u pojedinim područjima kod gledatelja dovodi do stvaranja mišljenja kako je to slučaj za sve osobe s invaliditetom. Gotovo u svim filmovima u kojima se pojavljuju osobe s poremećajem na spektru autizma osobe posjeduju iznadprosječna znanja na nekom području. Takav prikaz svakako utječe na stavove opće populacije, što je dokazano i provedenim istraživanjem. Iako se većina ispitanika nije složila sa navedenom tvrdnjom, i dalje je veliki udio onih koji smatraju kako osobe s invaliditetom uistinu posjeduju specifična znanja i vještine.

Filmovi ove tematike također imaju značajnu ulogu u odgojno – obrazovnom sustavu, no često je slučaj da njihov potencijal nije iskorišten u potpunosti. Njihova uloga jest podizanje razine svijesti opće populacije prema osobama s invaliditetom, poticanje inkluzije te prihvaćanje različitosti. Kao što pokazuju i rezultati ovog istraživanja, filmovi ove tematike češće bi se trebali koristiti u odgojno – obrazovnom sustavu kako bi našim najmlađim pripadnicima zajednice omogućili upoznavanje sa različitostima pripadnika zajednice te ih poticali na potpuno prihvaćanje različitosti među pojedincima.

8. ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati utječu li filmovi koji obrađuju tematiku invaliditeta na doživljaje opće populacije. Prema dobivenim rezultatima provedenog istraživanja vidljivo je kako utjecaj svakako postoji, ali je on daleko od idealnog. Iako društvo postaje sve senzibiliziranije za pripadnike pojedinih marginalnih društvenih skupina, i dalje postoji podjela na „nas“ i „njih“, neovisno radi li se o osobama s invaliditetom, nacionalnim manjinama ili nekim drugim skupinama društva.

Jedan od ciljeva ovog istraživanja svakako je bio istaknuti potencijal filmske industrije u prihvaćanju osoba s invaliditetom kao ravnopravnih članova našeg društva. Marian Wright Edelman rekla je „Djeca ne mogu biti ono što djeca nisu vidjela“, ali nije riječ samo o djeci, već o svima nama. Pozitivni filmski prikazi koji se zalažu za jednakost, ravnopravnost, inkluziju te se bore protiv svakog oblika diskriminacije prema osobama s invaliditetom imaju mogućnost utjecanja na stvaranje ravnopravnog društva u kojem će svaki pojedinac biti jednako cijenjen te će njegova uloga u društvu biti prepoznata. Ne možemo postati bolje društvo, dok ne vidimo mogućnost postojanja boljeg društva. Filmovi imaju moć utjecanja na sve nas, oni bude osjećaje, empatiju prema ranjivim pripadnicima društva te ponekad postignu svoju ulogu da promjene mišljenje svojih gledatelja i potaknu ih na preispitivanje stvarne slike naše zajednice. No prikazivanje pozitivnih primjera osoba s invaliditetom u filmskom svijetu nije cilj, već sredstvo kojim ćemo doći do cilja, odnosno stvaranja ravnopravnog društva u kojem će osobama s invaliditetom biti osigurana bolja kvaliteta života, inkluzija i prihvaćanje. Sve dok svaki pojedinac ne postane svjestan svojih pogrešaka i ne počne učiti na pozitivnim primjerima, sva energija sa filmskog platna ne može biti dovoljna da bi se životi osoba s invaliditetom uistinu promijenili.

9. LITERATURA

1. Black, R. & Pretes, L. (2007). Victims and Victors: Representation og Physical Disability on the Silver Screen. *Reserch & Practice fot Persons with Severe Disabilities*, 2007, Vol. 32, No. 1, 66-83
2. Byrd, E. K. (1989). A study of filmm depiction of specific characteristics of characters with disability in film. *Journal of Applied Rehabilitation Counseling*, 20, 43-44.
3. Connor, D. J., Bejoian, L.M.(2006). Pigs, pirates, and pills: Using film to teach the social context of disability. *Teaching Exceptional Children*, 39(2), 52-60.
4. Davis, A. M. (2006). Good Girls and Wicked Witches: Womed in Disney's Feature Animation.
5. Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom. *Narodne novine* 47/2005
6. Doberstein, J. (2019). Once Upon a Time There Was Disability: Disability in Fairy Tales form the Nineteenth Century to Disney. *Graduate Program in Critical Disability Studies. York University.*
7. Elliot, T. & Byrd, K. (1982). Media and Disability. *Rehabilitation literature – January 1982.*
8. Harnett, A. (2000). Escaping the 'Evil Avenger' and the 'Supercrip': Images of Disability in Popular Television. *Irish Communications Review*, Vol. 2.
9. Hayes, M. & Black, R. (2003). Troubling Signs: Disability, Hollywood Movies and the Construction of a Discourse of Pity. *Disability Studies Quarterly*, Vol. 2., No.2.
10. Hollenweger, J. (2014). Definition and Classification of Disability. *New York:UNICEF*
11. Kane, K. (2018). Hyper – Normative Heroes, Othered Villians: Differential Disability Narratives in the Marvel Cinematic Universe
12. Kellner,D. (2003). Cultural studies, multiculralism and media culture
13. Kirkpatrick, S. (2009). The Disney – Fication of Disability: The Perpetuation of Hollywood Stereotypes of Disability in Disney's Animated Films. *University of Akron.*
14. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom. *Narodne novine* 6/2007

15. Lammouchi, N. (2018). Disney and Disability: Recasting the Normative Body in Immersive Media. *University of California*.
16. LeBesco, K.(2004). There's Something About Disabled People: The Contradictions of Freakery in the Films of the Farrelly Brothers
17. Makovica, L. (2020). Zaštita ljudskih prava osoba s invaliditetom i formiranje stereotipna o njima u medijima. *Sveučilište Sjever, Diplomski rad*.
18. Nelson, J. A. (1994). Broken images: Portrayals of those with disabilities in American media.
19. Norden, M. F. (1994). The cinema of isolation: A history of physical disability in the movies.
20. Safran, S. (1998). The First Century of Disability Portrayal in Film: An Analysis of the Literature. *The Journal of Special Education Vol. 31, No. 4, 467-479*
21. Sandhu, A. (2020). Lights, Camera, Representation and Direction: How Hollywood, Netflix and other Media Empires Represents Race and Disability. *Graduate Program in Critical Disability Studies. York University*.
22. Shapiro, J. P. (1994). No pity. *New York*.
23. Stančić, Z., Femec, L., Čačko, N., Mršić, P., Hećimović, I., Bjelić, A., Gašpar, A. (2011). Dva lica zlatnih filmskih priča. 5. *Međunarodna konferencija o naprednim i sustavnim istraživanjima „Škola, odgoj i učenja za budućnost“ (str.355-367), Jurčević-Lozančić, A., Opić, S. (ur.), Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*.
24. Vuk, L. (2020). Prikaz djece s teškoćama i osoba s invaliditetom u medijima. *Sveučilište u Zagrebu, Diplomski rad*.